

BIBLE V ŽIVOTĚ A ŽIVOT V BIBLI

Vojvodovská tradice na příkladu života a Bible Barbory Čížkové

Marek Jakoubek

V tomto textu bychom čtenáře chtěli seznámit s jednou tradicí a jedním dokumentem, lépe řečeno, s jednou tradicí inkarnovanou v jednom dokumentu. Tím dokumentem je Bible. Prezentace Bible jako takové by ovšem na stránkách časopisu věnovaného v obecném plánu otázkám kulturní antropologie a balkanistiky (balkanologie) patrně své místo neměla. Dokument, se kterým bychom tedy čtenáře chtěli seznámit, proto nebude Bible jako taková, sama o sobě, ale jeden konkrétní výtisk Bible patřící Barboře Čížkové (nar. 1921), rodačce z české vesnice v severozápadním Bulharsku – Vojvodova. Vycházíme přitom z předpokladu – a tuto skutečnost se budeme snažit na následujících stránkách doložit –, že Bible Barbory Čížkové je dokumentem hodným (zdaleka nejen) kulturně antropologického zřetele, a to dokumentem unikátním a bohatým.

Domníváme se a pokusíme se ukázat, že Bible Barbory Čížkové může sloužit k porozumění jejímu osobnímu životu. Ten je však – a to právě jeho vztahem k Bibli, která v něm zaujímá pozici zcela klíčovou – plně emblematickým a typickým pro celou jednu tradici, která svého rozkvětu a nejryzejšího výrazu dosáhla právě ve Vojvodovu, resp. ve společenství, které jej v letech 1900–1950 obývalo.

Ve standardním pojetí české, slovenské a bulharské etnografie byla problematika Vojvodova pojednávána vždy jako problematika české *krajanské* komunity, resp. jako problematika „Čechů v cizině“. Prvním, kdo meze této standardní (a do jisté míry ovšem také zavádějící) interpretace prolomil, byl v osmdesátých letech minulého století bulharský etnolog a bohemista Vladimír Penčev, který také v osmdesátých letech minulého století jako první provedl ve Vojvodovu relevantní etnologický výzkum. Ve svých statích věnovaných

tomuto tématu¹ následně doložil, že stávající výklad akcentující v první řadě „etnicitu“ Vojvodovanů má hlavní specifikum tohoto společenství. Sám pak také předložil alternativní výklad, který vycházel z následně dobře doložené teze, že dominantní roli hrála v životě Vojvodovanů nikoli jejich etnická příslušnost, ale náboženství. Namísto „krajanské komunity“ proto tento badatel píše o vojvodovských Čechích jako o *jednotném odděleném společenství vymezeném specifickou religio-*

¹ PENČEV, V. Njakoi problemi na adaptacijata na češkite zaselenici v Severozapadna Bălgarija. In: *Vtori meždunaroden kongres po bălgaristika. Dokladi*. Sofija 1988, tom 15, s. 480–492 [česky PENČEV, V. Po serpentinách sebezpoznaní a poznání toho druhého (Češi a Slováci v Bulharsku, Bulhaři v České republice), Praha 2012; (uspořádal a z bulharštiny přeložil Marek Jakoubek), kap. 3]; PENČEV, V. *Tempus edax rerum, ili za minaloto i nastojašteto na vojvodovskite čechi*. In: *Čechi v Bălgarija – Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja*. Sofija 1996, tom 2, s. 53–76; [česky PENČEV, V. *Tempus edax rerum aneb O minulosti a současnosti vojvodovských Čechů*. In: JAKOUBEK, M. – NEŠPOR, Z. R. – HIRT, T. /eds./ *Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku*. Plzeň 2006, s. 90–105].

zitou, které z tohoto důvodu označuje jako společenství „etnokonfesní“.²

Naše vlastní terénní i archivní výzkumy prováděné od roku 1997 jak ve Vojvodovu, tak také na jižní Moravě (kam Vojvodované v letech 1949–1950 v rámci mezistátních dohod přesídlili) jakož i v argentinském Chacu (kam směřoval migrační proud z Vojvodova v letech 1928–1929) a Belincích na severovýchodě Bulharska (kde se usadili členové migrační vlny z Vojvodova v letech 1934–1935), Penčevovy teze opakovaně plně podpořily.³ Cílem této stati ovšem není teoreticko-reflexivní rozvoj Penčevova výkladu, ale pokus o doložení jeho tezí analýzou jedinečného dokumentu – exempláře Bible Barbory Čížkové. Než se však dostaneme k dokumentu samotnému, bude si třeba zopakovat alespoň hlavní body dějin vojvodovské komunity.

Bible ve vojvodovských dějinách

V narrativech (ex)Vojvodovanů stojí Bible u samotných počátků společenství, které se nakonec zformovalo v bulharském Vojvodovu. Jak si Vojvodované dodnes vyprávějí, jejich předkové

... utekli [z Čech] kvůli Bibli. Katolíci je pronásledovali. A voni Bibli aby si uchovali, tak ji zapekli do chleba, udělali bochník chleba a tak ji přenesli, že jim to nevzali. Nechali majetky, baráky, krávy, pole a utekli do Rumunska. *Kvůli Bibli*.⁴

... katolíci pronásledovali hrozně evangelíky... a voni utekli vod katolíků pryč... *jenom Bibli*, nechali majetky, všechno, babička říkala... to se předávalo, vona to taky věděla vod svojí matky.⁵

Co se týče časového vymezení uvedených událostí, dávají je (ex)Vojvodované v typickém případě do souvislosti s obdobím po bitvě na Bílé hoře. Uvedené podání přitom přinejmenším ve strukturálních ohledech koresponduje s výsledky na historii daného společenství zaměřených zkoumání, která rovněž zdůrazňují klíčovou roli Bible (a její

² PENČEV, V. Tempus edax rerum, ili za minaloto i nastojasteto na vojvodovskite čechi. In: *Čechi v Bălgarija – Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja*. Sofija 1996, tom 2, s. 58–59.

³ Srov. např. Jakoubek, M. Druhá půlka Pravdy: Opominutá dimenze víry vojvodovských Čechů. *Lidé města*, 2010, č. 4, s. 527–567; Jakoubek, M. From believers to compatriots. The case of Vojvodovo – ‘Czech’ village in Bulgaria. *Nations and Nationalism*, 2010, 4, s. 675–695; Jakoubek, M. *Vojvodovo – identity, tradice a výzkum*. Brno 2013.

⁴ *Sofie Hřůzová, roz. Karbulová*, nar. 1925 (16. 11. 2009, Chodov).

⁵ *Kateřina Vasileva Bojadžieva, roz. (Ladislavova) Koprivová*, nar. 16. 1. 1921 (23. 2. 2010, Šumen, Bulharsko).

interpretace) při konstituci odpovídajících komunit na českém území a ve specifickém rozumnění textu Písma vidí jednu z hlavních příčin odchodu jejich členů z českých zemí,⁶ třebaže tento odchod spojují s jinou historickou událostí – s vydáním Tolerančního patentu (1781).⁷

Mnohem jasnější a zejména lépe doložená je následná etapa historie předků Vojvodovanů, jejímiž kulisami byla banátská obec Svatá Helena. Danému úseku pre-vojvodovských dějin se zevrubně věnujeme jinde, k dispozici máme též podrobný rozbor z per dalších badatelů,⁸ na tomto místě se tedy omezíme na konstatování, že značná část tohoto historického úseku byla poznamenána jak spory místního evangelického tábora se svatohelenskými katolíky, tak také značným napětím uvnitř evangelického tábora samotného. Spory mezi svatohelenskými nekatolíky nakonec vyústily do jeho rozpadu a ustavení několika oddělených společenství odlišných evangelických konfesí. Jádrem sporů přitom byly dílem právě odporující si výklady Písma. Neshody však pokračovaly, a tak se na samotném konci 18. století nejradiálnější část svatohelenských evangelíků odhodlala k odchodu do nedávno (1878) osvobozeného sousedního Bulharska.⁹

⁶ Nešpor, Z. Banátské Češi jako potomci tolerančních sektářů. *Religio. Revue pro religionistiku*, 1999, č. 2, s. 130–143; Jakoubek, M. Druhá půlka Pravdy: Opominutá dimenze víry vojvodovských Čechů. *Lidé města*, 2010, č. 4, s. 527–567; Jakoubek, M. Antropologie mezi pozitivizmem a konstruktivismem aneb Krátký diskurz na téma jedné věty Ivy Heroldové. *Dějiny – teorie – kritika*, 2012, č. 1, s. 69–100.

⁷ Objevily se ale již i dobře podložené kritiky dané (tzv. sektářské) hypotézy (srov. zejm. Pavlásek, M. Případ Svatá Helena. /Re/interpretace náboženských dějin české obce v Rumunsku. *Český lid*, 2010, č. 4, s. 363–382; Pavlásek, M. Hledání vojvodovské Pravdy ve světle probuzeneckých hnutí. *Lidé města*, 2011, č. 1, str. 27–49; Pavlásek, M. Minulost svatohelenských nekatolíků v zasetí výkladových schémat a porozumění. *Český lid* 2011, č. 1, s. 81–87; též viz Jakoubek, M. Archivní materiály s vojvodovskou tematikou z výzkumu Ivy Heroldové na jižní Moravě v r. 1973 a jejich dopad na vojvodovský výzkum. *Lidé města*, 2012, č. 3, s. 487–504), dokládající, že specifická religiozita vojvodovské komunity nebyla důsledkem a pokračováním tradice tolerančních sektářů, ale stály za ní především externí vlivy (konkrétně probuzenecké hnutí v protestantismu, jež se tehdy šířilo balkánským prostorem).

⁸ Pavlásek, M. Obec Svatá Helena jako vinice Boží misie mi oplocená. Krůčky k přehodnocení chápání české (e)migrace na Balkáně. In: Budilová, L. – Fatková, G. – Hanus, L. – Jakoubek, M. – Pavlásek, M. *Balkán a migrace. Na křižovatce antropologických perspektiv*. Plzeň 2011, s. 111–145.

⁹ K podrobnému popisu odpovídajícího dění viz Jakoubek, M. Sesek – zapomenutá česká obec v Bulharsku. *Český lid*, 2010, č. 2, s. 35–50.

Cesta za novým životem přitom rozhodně nebyla jednoduchá. Trvalo celé tři roky, než se přesídlenci mohli definitivně usadit a roku 1900 založit novou obec – Vojvodovo. Z prvně založené obce, Seseku, je totiž vyhnaly jednak nepříznivé přírodní podmínky a jednak (v posledku fyzický) nátlak ze strany okolního bulharského obyvatelstva. Bible přitom přesídlelce samozřejmě provázela: „Je příznačné“ píše bulharský etnolog Vladimír Penčev, „že ještě v Saseku, v nesmírně obtížných životních podmínkách, Češi učili své děti v zemljance: bez školních lavic, místo tabule – dveře, místo slabikáře – Bible“¹⁰. Především však Bible, resp. nezprostředkovaný vztah k Písmu nadále zaujímal klíčové postavení v religiozitě nových Vojvodovanů. Když tak například bývalí Svatoheleňané, toho času členové evangelické církve reformované, v nové vlasti nenašli odpovídající institucionální zázemí, stali se rychle a snadno metodisty. Přejít od jedné konfese ke druhé přitom pro dotyčné nepředstavoval výraznější problém, neboť jejich potřeby byly v daném ohledu relativně skromné: „jen základ aby byl na slovu Božím. To chtěli!“¹¹

Ačkoli ani další léta nebyla prosta potíží, Vojvodované i nadále s Bibli v ruce a „v silnej viere v Boha všetko víťazne premáhajú“¹². Obec se pomalu vzrývá a díky příkladnému životu jejích obyvatel se stává široko daleko obcí ukázkovou, dávanou jak místními Bulhary, tak i státním aparátem okolnímu obyvatelstvu za vzor¹³. Vojvodovo záhy prosperovalo ve všech směrech, světský úspěch však pro jeho obyvatele nebyl cílem, neboť „Vojvodovo se snažilo žít čistým životem biblickým“¹⁴ a právě duchovní rozměr daného společenství byl jím samým vynášen nejvýše. Sebedefinice Vojvodovanů jako příkladných křesťanů však měla záhy narazit, a to v pro ně poměrně nečekaném směru. Jádrem potíží se totiž stalo zřízení vojvodovské školy a s ní spojený příchod prvního vojvodovského českého učitele Jana Findeise v roce 1926.

Záhy po příchodu do obce začala přítomnost a působení J. Findeise vyvolávat v řadách Vojvodovanů ostrý nesouhlas. Hlavní problém, který Vojvodované s českým učitelem měli, přitom dobře zachytil dobový návštěvník Vojvodova Vladimír Míčan – příchozí učitel totiž nebyl evangelík. Když toto Vojvodované zjistili, píše Míčan, „zalekli se, kdo to bude jejich děti učit“¹⁵. Takový postoj se zdá

¹⁰ PENČEV, V. Tempus edax rerum aneb O minulosti a současnosti vojvodovských Čechů. In: JAKOUBEK, M. – NEŠPOR, Z. R. – HIRT, T. (eds.) Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku. Plzeň 2006, s. 99.

¹¹ MÍČAN, V. Nevratem v nový svět. O československých osadnících, jejich náboženských, školských, osvětových, hospodářských aj. poměrech v Bulharsku. Brno 1934, s. 108; kurzíva dodána. K problematice Vojvodova v rámci metodistické misie v Bulharsku viz Jakoubek, M. Vojvodovo – identity, tradice a výzkum. Brno 2013, s. 29–90.

¹² MICHALCO, J. Naši v Bulharsku. Pädesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov. Myjava 1936, s. 69.

¹³ PENČEV, V. Tempus edax rerum aneb O minulosti a současnosti vojvodovských Čechů. In: JAKOUBEK, M. – NEŠPOR, Z. R. – HIRT, T. (eds.) Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku. Plzeň 2006, s. 103.

¹⁴ Findeis, J. Vojvodovo. Část druhá, Věstník Komenský, č. 1, (15. 9. 1930), s. 2.

¹⁵ MÍČAN, V. Nevratem v nový svět. O československých osadnících, jejich náboženských, školských, osvětových, hospodářských aj. poměrech v Bulharsku. Brno 1934, s. 114.

Objevily se ale již i dobře podložené kritiky dané (tzv. sektářské) hypotézy (srov. zejm. Pavlásek, M. Případ Svata Helena. /Re/interpretace náboženských dějin české obce v Rumunsku. Český lid, 2010, č. 4, s. 363–382; Pavlásek, M. Hledání vojvodovské Pravdy ve světle probuzeneckých hnutí. Lidé města, 2011, č. 1, str. 27–49; Pavlásek, M. Minulost svatoheleňských nekatolíků v zajištění výkladových schémat a porozumění. Český lid 2011, č. 1, s. 81–87; též viz Jakoubek, M. Archivní materiály s vojvodovskou tematikou z výzkumu Ivy Heroldové na jižní Moravě v r. 1973 a jejich dopad na vojvodovský výzkum. Lidé města, 2012, č. 3, s. 487–504), dokládající, že specifická religiozita vojvodovské komunity nebyla důsledkem a pokračováním tradice tolerančních sektářů, ale stály za ní především externí vlivy (konkrétně probuzenecké hnutí v protestantismu, jež se tehdy šířilo balkánským prostorem).

Souběžné důvody opuštění Sv. Heleny se ovšem nacházely ve sféře ekonomicko-sociální; stran rozboru dané problematiky viz příznačně nazvanou studii Budilová, L. J. Pro víru nebo za půdou? Několik poznámek k migračním motivacím bulharských Čechů. In: Budilová, L. – Fatková, G. – Hanus, L. – Jakoubek, M. – Pavlásek, M. Balkán a migrace. Na křižovatce antropologických perspektiv. Plzeň 2011, s. 17–35.

doc. Marek Jakoubek, PhD. et PhD. (1973)

Působí na Katedře antropologie Západočeské univerzity v Plzni. Zabývá se česko-(slovensko)-bulharskou krajanskou problematikou, teorií etnicity a obecně metodologií (společenských) věd.

být v rozporu s přáním Vojvodovanů, aby v obci byla česká škola, problém byl však v tom, že Vojvodované si ji „představovali... jako školu víceméně církevní pod svou správou“¹⁶, čemuž také odpovídalo jejich očekávání stran výuky – v dosavadní metodistické nedělní škole se totiž „učilo jen Bible a duchovním písním“¹⁷. Světského vzdělání – tedy právě takového, jaké přišel šířit J. Findeis – se Vojvodované báli, protože podle nich „vedlo rovnou do pekla“¹⁸.

V dosavadní školní výuce hrála Bible roli zcela ústřední. Představovala totiž základní text výuky, resp. učební pomůcku, doplněnou dále pouze a výhradně o texty s Biblií úzce spojenými. Jak poznamenává sám J. Findeis, v roce jeho příchodu do obce, se ve Vojvodově nečetlo nic jiného než „bible, biblické pomůcky a písničky“¹⁹. V nedělní škole se pak rovněž „místo čtení, psaní a počítání čtla pouze bible“²⁰. Výuka prostřednictvím, resp. za využití (světské) četby tak v obci narážela na tuhý odpor. Vojvodované totiž, ač jinak horliví čtenáři, „chovají jakýs odpor vůči světské četbě – světských časopisů i knih buď vůbec nečtou neb jen málo“²¹, „knihy mají... pouze náboženské a také časopisy odebírají pouze církevní“²². Obecně řečeno „iná ako náboženská kniha ťažko sa dostávala na stôl Vojvodovčanov“²³. I v tomto případě bylo podloží této nevole religiozního původu: „Z české knihy mívají [Vojvodované] strach, že by je mohli v duchovním růstu zarazit.“²⁴

Osobu českého učitele si nakonec Vojvodované (dílem nepochybně díky obětavosti a vstřícnosti J. Findeise) oblíbili. Nedůvěra vůči světské četbě však měla v dané komunitě hluboké kořeny, a tak

¹⁶ Tamtéž, s. 122.

¹⁷ Tamtéž, s. 40.

¹⁸ MICHALCO, J. *Naši v Bulharsku. Pädesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov*. Myjava 1936, s. 250.

¹⁹ Findeis, J. Vojvodovo. Část druhá, *Věstník Komenský*, č. 1, (15. 9. 1930), s. 2.

²⁰ Folprecht, J. *Československé školské obce v evropském zahraničí*. Praha 1937, s. 40.

²¹ MÍČAN, V. Nevratem v nový svět. O československých osadnících, jejich náboženských, školských, osvětových, hospodářských aj. poměrech v Bulharsku. Brno 1934, s. 119; srov. též Findeis, J. Vojvodovo. Část druhá, *Věstník Komenský*, č. 1, (15. 9. 1930), s. 1–3, zde str. 2.

²² Auerhan, J. *Československá vesnice v Bulharsku*. In: Auerhan, J. *Čechoslováci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*. Praha 1921, s. 94.

²³ MICHALCO, J. *Naši v Bulharsku. Pädesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov*. Myjava 1936, s. 248.

²⁴ MÍČAN, V. *Nevratem v nový svět. O československých osadnících, jejich náboženských, školských, osvětových, hospodářských aj. poměrech v Bulharsku*. Brno 1934, s. 119; kurzíva dodána.

ji Vojvodované – i přes pardon udělený J. Findeisovi – přemáhali jen stěží. Jak ukazuje následující úryvek z pera A. Svobodové (roz. Kovaříkové), docházelo díky tomu i k situacím stejně absurdním, jako příznačným.

Češi ve Vojvodovu byli hluboce věřící a český jazyk byl pro ně jazykem Bible. Po přečtení kapitoly *Evangelíci a/nebo Češi* z knihy Marka Jakoubka²⁵ se mi vybavilo vyprávění mé matky Štefi Kovaříkové [nar. 1920], v němž vzpomíná na školní léta. Učil ji pan učitel Jan Findeis. Tento učitel se velmi zasloužil o jazykovou a kulturní osvětu. Půjčoval dětem různé knihy a učil zpívat české národní písně. Rodiče dětí pro tuto bohubilou činnost neměli pochopení, ba přímo ji bojkotovali. Říkali, že tím odvádí děti od víry. Maminka mi vyprávěla, že vždy, když přinesla nějakou knihu, její otec ji odložil do police a řekl, že jediná kniha, která je hodna čtení, je Bible. Knihu pak vždy, aniž by ji někdo otevřel, vrátila v určeném termínu panu učiteli.²⁶

Vliv Bible na vojvodovské společenství byl, jak je z výše uvedeného zřejmé, značný. Přesto snad mohou být některé jeho projevy pro současného čtenáře překvapivé. Výrazný dopad měla totiž Bible například na jazyk Vojvodovanů, který byl (a dodnes je) „nářečím českého typu, které je silně ve slovní zásobě ovlivněno jazykem Kralické bible“²⁷. Když tak někdejší vyslanec ČSR v Bulharsku František Kubka navštívil v srpnu roku 1946 Vojvodovo, poznamenal si do svého deníku, že místní obyvatelé „na svůj jazyk nezapomněli, ba hovoří jím tak čistě, jak to čtou v bibli“²⁸, tedy, že jejich jazyk „je řeč Bible kralické“²⁹. Možno přitom doplnit, že uvedený poznatek úzce konvenuje s pohledem Vojvodovanů samotných, který pěkně zachycuje příhoda zaznamenaná Ivou Heroldovou: když byli přesídlenci z Vojvodova po příjezdu do ČSR v roce 1950 dotázáni svými novými sousedy „jak jste si udrželi svoji řeč?“, jejich odpověď zněla „Bible kralická a kancionál, to nás drželo“³⁰.

Původně dominantně, resp. téměř výhradně religiozní identifikace Vojvodovanů, ustoupila ča-

²⁵ Jedná se o kapitolu téhož názvu v publikaci JAKOUBEK, M. *Vojvodovo – etnologie krajské obce v Bulharsku*. Brno 2012.

²⁶ Z e-mailové zprávy A. Svobodové autorovi z 24. 3. 2011.

²⁷ Šrámková, M. *Adaptace Čechů z Bulharska z jihomoravským pohraničí*. In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca III*. Brno 1987, s. 298.

²⁸ KUBKA, F. *Bulharský deník. Zápisky spisovatele a diplomata*. Praha 1949, s. 84.

²⁹ Tamtéž, s. 208.

³⁰ Jakoubek, M. *Vojvodovo: historie, obyvatelstvo, migrace*. Brno 2012, s. 172.

sem – a za vydatného vlivu právě české školy – do jisté míry identifikaci národnosti. Přinejmenším natolik, že po druhé světové válce Vojvodované vyslyšeli výzvy československé vlády k „návratu krajanů do vlasti“ a v letech 1949–1950 přesídlili v rámci československým státem řízené a mezi vládními dohodami mezi ČSR a Bulharskem zajištěné migrace do několika obcí v regionu jižní Moravy.³¹ Zde pak někdejší Vojvodované, jejichž řady ovšem během času notně prořídly, žijí dodnes a ve směsici místních obyvatel představují až do dnešních dnů pozoruhodnou a specifickou slupinu. Jednou z charakteristik dané skupiny je přitom bezesporu její dodnes výrazně náboženský světonázor, jehož součástí je i charakteristický pohled na svět, který bychom případně mohli nazvat *pohledem přes biblické brýle*. Dění ve světě je (ex) Vojvodovány „čteno“ prizmatem biblického textu, mnohé události rozmanitého charakteru jsou komentovány tím, že „*to se píše v Bibli*“³², v odpovídajících situacích jsou z paměti citovány biblické verše. Rovněž základní výklad světa a světových dějin (zejména pak očekávání blízkého konce světa) čerpá svou oporu právě v textu Bible, resp. v odpovídajícím výkladu Písma. Bible přitom řadu (ex)Vojvodovanů provází bez jakékoli nadsázky každý den, její četba tvoří standardní součást denních aktivit, ne-li přímo jejich osu. Specifickou položkou v rámci komunikace (telefonické, epistolární) v rámci (ex)vojvodovské komunity pak představuje „posílání veršičků“, tj. připojování odkazu na určité biblické verše obvykle na závěr komunikace, přičemž o „zásilce“ je dále referováno ostatním členům (ex)vojvodovské komunity a obeznámeným dalším osobám („*Rozka mi včera poslala moc pěkněj veršiček...*“³³).

Jak je již i jen z výše uvedeného letmého nástinu vojvodovské historie parné, provází Bible členy dané komunity od samotných jejich počátků, a to ve zcela klíčové pozici, pro existenci odpovídajícího společenství v principu konstitutivní. Pro členy vojvodovské komunity Bible představovala

a představuje základní nástroj pro výklad světa a pro orientaci v něm, stejně jako pro vedení jejich životů. Bible tedy pro (ex)Vojvodovány představuje nepostradatelného průvodce na jejich životní pouti. Následující oddíl této práce bude svým způsobem věnován právě tomu, jak vztah mezi členem (ex)vojvodovské komunity a Bibli může vypadat a jakých podob může nabývat.

Bible Barbory Čížkové – diář a záznamník Barbory Čížkové

Barbora Čížková (roz. Karbulová) se narodila 4. 12. 1921 ve Vojvodovu v Bulharsku. Její rodiče se narodili na Svaté Heleně, v rumunském Banátu. Otec Barbory Čížkové, Karel Karbula, přišel do Vojvodova ze Svaté Heleny s rodiči jako šestiletý chlapec. Manželku Barboru Křivánkovou, matku Barbory Čížkové, si našel opět na Svaté Heleně. Jedna ze sester Barbory Křivánkové byla totiž ve Vojvodově vdaná a měla s sebou fotografie své sestry ze Svaté Heleny. Karel Karbula se na základě fotografií rozhodl vydat se pro svoji budoucí ženu, se kterou se předtím nikdy nesetkal, do Svaté Heleny a do Vojvodova si odtud přivedl nevěstu, s níž se záhy oženil. Barbora Čížková se narodila jako třetí ze sedmi dětí, a patří tedy mezi první generaci dětí narozených českým evangelíkům v bulharském Vojvodovu. V roce 1940, ve svých 18 letech, se Barbora ve Vojvodově vdala za Miroslava Čížka, nejmladšího syna z vojvodovské rodiny Čížků. V souladu s vojvodovskou praxí v obdobných případech³⁴ znamenal pro Barboru sňatek též změnu konfese, tedy přestup od darbismu³⁵ k manželem vyznávanému metodismu.

³⁴ Vojvodovo bylo od dvacátých let rozštěpeno na dva tábory: darbistický a metodistický, k dané problematice více viz Jakoubek 2010a; viz též násl. pozn.

³⁵ Darbistické hnutí, též zvaní plymouthští bratři, bylo založeno anglikánským knězem Johnem Nelsonem Darbym v Plymouthu roku 1830. Jejich učení vychází z kalvinismu, odmítají církevní hierarchii, veškeré funkce v jejich sborech zastávají laici, resp. pouze bratři. Klíčovou událostí v životech členů hnutí je znovuzrození; darbisté křtí pouze dospělé, přičemž v případě, že dotyčný je již pokřtěn, doporučuje se překřtění. Svrchovanou autoritou je pro darbisty text Bible, který je vykládán doslovně; z osobností církevních dějin je uznáván pouze Kristus, jehož příchod je členy hnutí očekáván.

^{Roku} 1848 došlo v rámci hnutí k rozkolu a následnému rozpadu na „otevřené bratry“, kteří se s Darbym rozešli, a „uzavřené“ či „exkluzivní bratry“, kteří zůstali Darbyho ideálům věrní (srov. např. Šíma, P. *Uzavřená církev*. Dingir 2002, č. 1, s. 6–8; dostupné též z: <<http://www.dingir.cz/archiv/Dingir102.pdf>> [navštíveno 27. 7. 2014]). Vzhledem k okolnostem (např. opakované misijní návštěvy Františka Jana Křesiny – prvního výrazného organizátora náboženského života otevřených

³¹ K problematice reemigrace vojvodovských Čechů a Slováků viz Jakoubek, M. „Cesta do Prahy“ vojvodovského Čecha Petra Dobiáše (Příspěvek ke studiu přesídlení vojvodovských Čechů z Bulharska do Československa v letech 1949–1950) In: Budilová, L. – Fatková, G. – Hanus, L. – Jakoubek, M. – Pavlásek, M. *Balkán a migrace. Na křižovatce antropologických perspektiv*. Plzeň 2011, s. 93–97.

³² *Rozálie Kňourková, roz. Čížková*, nar. 1930 (9. 7. 2008, Dolní Dunajovice).

³³ *Štěpánka Skaláková, roz. Pitrová*, nar. 1920 (15. 7. 2008, Dolní Dunajovice).

O dva roky později se jim narodila první dcera. Další osudy mladé rodiny Čížků ovlivnil politický vývoj v Evropě po skončení 2. světové války. Barbora Čížková s manželem a první dcerou, stejně jako naprostá většina ostatních vojvodovských Čechů, odešli v rámci poválečných „reemigrací“ do tehdejšího Československa; z Vojvodova odjeli posledním transportem 23. 5. 1950. Po příjezdu do ČSR se usadili na jižní Moravě, kde nejprve strávili 6 týdnů v domě Barbořiny sestry v Novém Přerově, dokud se pro ně nenašlo ubytování v jednom z opuštěných stavení³⁶, poté přesídlili do Drnholce; tam se jim narodily další dvě děti. Jako nejmladší syn měl Miroslav Čížek povinnost postarat se o své rodiče v době stáří³⁷, a tak žil po několik let společně s mladou rodinou také Miroslavův otec, jehož žena zemřela ještě ve Vojvodovu. V roce 1994 přesídlila Barbora Čížková, sama už též vdova, do Mikulova.³⁸

Z předchozí kapitoly této práce je zřejmé, že nejdůležitější knihou v životě Barbory Čížkové je Bible³⁹. Její vztah k této knize je dobře patrný z je-

bratří v českých zemích – v obci) se zdá, že Vojvodovo se nacházelo pod vlivem bratří otevřených.

^{V souladu} s logikou výše uvedeného rozkolu v původně jednotném darbistickém hnutí by mělo být označení *darbisté* užíváno pouze ve vztahu k uzavřeným, resp. exkluzivním bratřím, lépe řečeno, nemělo by být užíváno raději vůbec, neboť jak bratří uzavření, tak i otevření pro sebe jiné označení než „křesťané“, „věřící“, „bratři“ apod. v principu odmítají. Vojvodovští darbisté ovšem sami sebe jako darbisty označovali a také byli jako darbisté označováni; ve vojvodovských souvislostech se tedy jedná o termín emický. V ČR hnutí působí pod názvem Křesťanské sbory; jejich činnost byla státem povolena roku 1956 (k problematice srbismu ve vojvodovské kontextu srov. JAKOUBEK, M. Druhá půlka Pravdy: Opominutá dimenze vřvy vojvodovských Čechů. *Lidé města*, 2010, č. 4, s. 527–567).

³⁶ Je smutnou historickou pravdou – obecně platnou v případě naprosté většiny Vojvodovčanů –, že přidělená stavení byla pro přesídlelce velkým zklamáním, neboť se našla hluboko pod standardem domů zanechaných ve Vojvodově a navíc byla často v neobyvatelném stavu vyžadujícím značné investice.

³⁷ Srov. Budilová, L. J. Dědická strategie a předávání gruntu ve vztahu k příbuzenství a genderu. Případ bulharských Čechů, 1900–1950. *Historická demografie*, 2011, roč. 35, s. 187–218. Budilová, L. J. Dědická praxe, sňatkové strategie a pojmenovávání u bulharských Čechů v letech 1900–1950. Brno 2011.

³⁸ Medailonek B. Čížkové je upravenou verzí téhož publikovaného v rámci JAKOUBEK, M. Dějiny Vojvodova očima jeho obyvatelky. Edice „Historyje rodu Čížkových a Karbulových Barbory Čížkové“. *Český lid*, 2008, č. 4, s. 383–399.

³⁹ Nikoli sice knihou jedinou, nicméně fakticky lze do nejvyšší míry ostatní B. Čížkovou čtené knihy považovat za toho či onoho druhu *komentáře* Bible.

jích vlastních slov vepsaných⁴⁰ na úvodní stránku její Bible:

„Otče náš děkuji Ti za sv. evangelium, které jsi nám zanechal skrze své svaté proroci a předá (no?) (na?) ším předkum a nám zanecháno duchovní posilu duchovní pokrm bez kterého bychom kloptali v životě (a?) slábli bychom duchovně. To je (má) síla tvé zaslíbení v písmu svatém napomenutí když se odmlčujeme. Dává nám naději odvahu (???)vost a lásku k Tobě Bože Otče Duchu Svatému a bližnímu (???) Ti patří náš dík chvála i čest

až na věky věků Amen...

psáno rok 1979“

Bible však není pro Barboru Čížkovou jen základem její víry, ale je integrální součástí jejího všednodenního života. *Inter alia* je tak také užívána jako deník a záznamník; obsahuje celou řadu různých typů poznámek a komentářů.⁴¹ Její výtisk Bible, ze kterého zde budeme vycházet, byl vytištěn v roce 1979⁴², kdy bylo B. Čížkové 58 let, obsahuje ovšem záznamy vztahující se k datům mnohem starším než je uvedený rok vydání.

Nejstarší poznámka se týká 4. dubna 1940 a nalezneme ji u veršů 16–17 I. kap. knihy Ruth⁴³ („*Mé požehnání od babičky Karbulové Pepky* [u příležitosti svatby B. Č.]“), poslední poznámky jsou pak z roku 2013.

⁴⁰ Zde i ve všech dalších případech jsou zápisy B. Čížkové zachovávány v jejich originální podobě bez úprav. V případě nejasných partií (kdy nepomohla ani konzultace s B. Čížkovou) jsou na příslušná místa vkládány otazníky, v závorce je pak uveden nejpravděpodobnější výraz.

⁴¹ Tento zvyk je (nejen) mezi Vojvodovčany velice rozšířený (v některých starších vydáních Bible se dokonce na začátku nachází vydavatelem vyhrazených několik volných listů s předtištěným záhlavím „*Rodinné záznamy*“) a v tomto ohledu je tedy případ Barbory Čížkové a její Bible jen jedním z celé řady případů podobných. Jedním z hlavních důvodů, proč zde prezentujeme právě případ Barbory Čížkové (resp. její Bible), je její laskavost. Svůj poklad nám na několik dní zapůjčila a dala nám též svolení okopírovat si jakékoli partie, které nás zajímají. Za tento přístup jsme jí hluboce vděční.

⁴² Daným výtiskem je: *Bible. Písmo Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad*. Brno 1979.

⁴³ (1:16) Ale Rut řekla: Nenut mne, abych tě opustila a od tebe odjít měla. Nebo kamž se koli obrátíš, půjdu, a kdekoli bydliti budeš, i já bydliti budu; lid tvůj lid můj, a Bůh tvůj Bůh můj. (1:17) Kdekoli umřeš, umru, a tu pochována budu. Toto mi učiní Hospodin, a toto přidej, že toliko smrt rozdělí mne s tebou. (Tato a následující citace z Bible jsou převzaty z Bible kralické podle původního vydání kralického z roku 1579–1593 dostupného z: <<http://www.fit.vutbr.cz/~michal/> kr> [staženo 25. 7. 2014]).

Velice významný obrat ve vztahu Barbory Čížkové k Bibli nastal v listopadu 1994. Vpisek k tomuto dni zní:

„S pomocí Boží

Začala jsem číst celou bibli po pořádku to bylo mé přání na což jsem neměla nikdy tolik klidu až teď v Mikulově a to od listopadu 1994 r. Sem Pánu za to vděčná že mi to umožnil, pokud slouží zrak a paměť. Nacházím zde překrásné duchovní zákoutí, které mi dávají velké znalosti a požehnání.

Sláva i dík Bohu za tu milost.

B. Čížková.“

Tato skutečnost četby celé Bible je následně na několika místech komentována, jako například na okraji listu s žalmem 105, kde se píše:

„Čtu celou bibli v Mikulově 21. II. 1995 Haleluja.“

Na konci Starého zákona pak čteme:

„Dočtla jsem starý zákon i nový zákon za 6 měsíců v Mikulově. Díki Bohu květen 1995.“

Na konci Bible je pak delší pasáž komentující dočtení Starého i Nového zákona:

„Děkuji Ti Bože Otče v tvém milém synu Ježíši Kristu, že skrze Tvé posvěcené spisovatele jsi nám zanechal tyto pravdy vypsát do svaté knihy bible. Která nás posiluje, když jsme slabé, potěšuje, když jsme smutné, dává naději v Tebe a obviňuje, když se vzdalujeme. Přesvědčuje, že jsi živý Pán Otec milující spasitel světa Díki čest i Sláva Tobě Hospodine.

Dočtla jsem bibli 25. V. 1995 v Mikulově B. Čížková.“

V průběhu četby vpisovala Barbora Čížková do Bible celou řadu komentářů. Na samotném začátku tak například uvádí:

„Tato kniha obsahuje Boží úmysly stav člověka cestu vykoupění trest těch, kteří nechtějí činit pokání a blaženost věřících. Její učení jsou svatá její předpisy závažné, její příběhy pravdivé a její ustanovení nezvratná. B. Č.“

Další komentáře varují od neosobních poznámek, jako například:

„Těžký kříž nesl ap. Pavel na svém těle“ (poznámka na okraji listu II. Korintským 11)

k osobnějším:

„Tak Bůh pomáhá, když mu důvěřujeme B. Č.“ (Druhá Paralipomenon 20, 12).

či

„Pán pomáhá, kdo na něj spoléhá“ (Jeremiáš 29, 11-13), anebo „[toto je] verš potěšení“ (Izajáš, 46:4⁴⁴).

V některých případech Barbora Čížková vyjadřuje svůj osobní vztah k určitým biblickým veršům či delším pasážím Bible. Takový je například případ veršů 1–10 Žalmu 35, či veršů 17–21 Žalmu 71. Na daných místech je připojena poznámka:

„To je má útěcha.“ (Žalm 71, 17–21⁴⁵) resp. „Žalm útěchy v mé tísní“ (Žalm 35, 1–10)

Na několika místech nalezneme poznámku „To je můj verš“ (například Žalm 94, verš 22 či Žalm 116, verše 12–13); velice častá je také noticka: „To je pravda.“ (Žalm 119, 153–154; Přísloví 5, 1. List Janův 5, 11–12)

Co do počtu, jsou nejčastější poznámky týkající se života Barbory Čížkové. Jak jsme již ukázali výše, Barbora Čížková opakovaně zmiňovala, že Bibli čte v Mikulově. Z faktu, že číst celou Bibli začala v roce 1994, a z toho, že v úvodu svého výstisku uvádí, že:

„4. IX. 1994. r.

V 1994 roce jsem přišla do Mikulova tady prožívám Boží požehnání Boží pokoj a sem mu za to velice vděčná

Haleluja B. Čížková.“

můžeme vyvodit, že tato koincidence není náhodná, a že rozhodnutí přečíst celou Bibli s přestě-

⁴⁴ (46:4) Až i do starosti já sám, nýbrž až do šedin já ponesu; já jsem vás učinil, a já nositi budu, já, pravím, ponesu a vy-svobodím.

⁴⁵ (71:17) Bože, učinil jsi mne od mladosti mé, a až po dnes vypravuji o divných činech tvých. (71:18) Protož také i do starosti a šedin, Bože, neopouštěj mne, až v známost uvedu rámě tvé tomuto věku, a všechněm potomkům sílu tvou. (71:19) Nebo spravedlnost tvá, Bože, vyvýšená jest, provodíš zajisté věci veliké. Bože, kdo jest podobný tobě? (71:20) Kterýž ač jsi mi dal okusiti úzkosti velikých a hrozných, však zase k životu navrátíš mne, a z propasti země zase mne vyzdvihneš. (71:21) Rozmnožíš důstojnost mou, a zase utěšíš mne.

hování do Mikulova úzce souvisí. Skutečnost, že Barbora Čížková žije v Mikulově, se zmiňuje i na konci Bible, kde (znovu) čteme:

„Přišla jsem do Mikulova 4. XI. 1994 r. Tady sem prožila nejkrásnější úsek života. Díky Mirečce. 4. XI 2003“

Výjimečnou pozici mezi ostatními osobními poznámkami zaujímá komentář k usmíření se s Hospodinem, který nalezneme na úvodní stránce výtisku:

„Toto je den, který učinil Hospodin jásejme a radujme se z něho. Žalm 118. v. 24

V ten den jsem se smířila s Hospodinem odpustil mi mé provinění a já ho budu chválit, pokud budu žít. 16. 10. 1995 roku v Brně v Baptistkom⁴⁶ schromáždění. Haleluja.

Bar. Čížková“

Komentář k této události je připojen také k verši 15 knihy Jozue 24 („Já a můj dům budeme sloužit Hospodinu“) a zní: „Tento verš jsem Bohu slíbila Já a dům můj sloužití budeme Hospodinu 16. 10. 1995. r.“

Řada komentářů a poznámek se týká života B. Čížkové a rodinných událostí. Veškeré tyto záznamy se vždy váží ke konkrétním biblickým veršům. Jako příklady mohou posloužit následující:

▪ Čtvrtá Mojžíšova 7, 24–27⁴⁷ – „Olze [sestra B. Č.] do důchodu. 86. r.“

▪ 2 Samuelova 22, 19–20⁴⁸ – „To jsem i já prožila“.

▪ Žalm 23, 4⁴⁹ – „Anka sestra napsaný na parte 6. II. 2006“.

▪ Žalm 39, 5–7⁵⁰ – „Olze na pohřbu 7. 5. 2004“.

⁴⁶ Tj. baptistickém (baptistkom vzniklo patrně z bulharského baptistsko – baptistické).

⁴⁷ (6:24) Požehnejž tobě Hospodin, a ostříhejž tebe. (6:25) Osvět Hospodin tvář svou nad tebou, a buď milostiv tobě.

(6:26) Obratíž Hospodin tvář svou k tobě, a dejž tobě pokoj. (6:27) I budou zvyvatí jméno mé nad syny Izraelskými, a já jim žehnati budu.

⁴⁸ (22:19) Předstihli mne v den trápení mého, ale Hospodin byl mi podpora. (22:20) Kterýž vyvedl mne na prostranství, vysvobodil mne, nebo sobě oblíbil mne.

⁴⁹ (23:4) Byť mi se dostalo jíti přes údolí stínu smrti, nebudet se báti zlého, nebo ty se mnou jsi; prut tvůj a hůl tvá, toť mne potěšuje.

⁵⁰ (39:5) Dej mi znáti, Hospodine, konec života mého, a odměření dnů mých jaké jest, abych věděl, jak dlouho trvati mám. (39:6) Aj, na dlaň odměřil jsi mi dnů, a věk můj jest jako nic před tebou, a jistě žet není než pouhá marnost každý

▪ Žalm 66, 8–9⁵¹ – „K mýmu 50-tému roku výry. Jubileum 16. 10. 1955 B. Č.“.

▪ Žalm 71, 3–4⁵² – „Když uvěřila 24. 2. 1985 Daruše“.

▪ Žalm 103, 15–17⁵³ – „Tátovi na parte úmrtí 17. III. 1987“: (poznámky týkající se napsíů na parte blízkých osob jsou velice časté).

▪ Žalm 127, 3–4⁵⁴ – „Mirečce k Martínkovi 17. XI. 1988“.

▪ Přísloví 31, 29–30⁵⁵ – „Od Olgi k šedesátinám 81 rok“.

▪ Izajáš 53, 4–6⁵⁶ – „To jsem se učila když mi bylo 17 let večer pro mladé st.⁵⁷ Franta Dobiáš“.

▪ Izajáš 61, 10⁵⁸ – „To mi čet pan Popov⁵⁹ k svatbě 4. 4. 40 roku“.

člověk, jakkoli pevně stojí. Sélah. (39:7) Jistě tak pomíjí člověk jako stín, nadarmo zajisté kvaltuje se; shromazďuje, a neví, kdo to poběře.

⁵¹ (66:8) Dobrořečte národové Bohu našemu, a ohlašujte hlas chvály jeho.

(66:9) Zachoval při životu duši naši, aniž dopustil, aby se poklesla noha naše.

⁵² (71:3) Budiž mi skalou obydlí, na niž bych ustavičně utíkal; prikázal jsi ostříhati mne, nebo skála má i pevnost má ty jsi. (71:4) Bože můj, vytrhni mne z ruky bezbožníka, z ruky převráceného a násilníka.

⁵³ (103:15) Dnové člověka jsou jako tráva, a jako květ polní, tak kvete. (103:16) Jakž vítr na něj povane, anť ho není, aniž ho již více pozná místo jeho. (103:17) Milosrdenství pak Hospodinovo od věků až na věky nad těmi, kteříž se ho bojí...

⁵⁴ (127:3) Aj, dědictví od Hospodina jsou dítky, a plod života jest mzda. (127:4) Jako střely v ruce udatného, tak jsou dítky zdárné.

⁵⁵ (31:29) Mnohé ženy statečně sobě počínaly, ty pak převyšuješ je všechny. (31:30) Oklamavatelna jest příjemnost a marná krása; žena, kteráž se bojí Hospodina, tať chválena bude.

⁵⁶ (53:4) Ještote on nemoci naše vzal, a bolesti naše vlastní on nesl, my však domnívali jsme se, že jest raněn, a ubit od Boha, i strápen. (53:5) On pak raněn jest pro přestoupení naše, potřín pro nepravosti naše; kazeň pokoje našeho na něj vložena, a zsnalosti jeho lékařství nám způsobeno. (53:6) Všickni my jako ovce zbloudili jsme, jeden každý na cestu svou obrátili jsme se, a Hospodin uvalil na něj nepravosti všech nás.

⁵⁷ St. = strejček. F. Dobiáš učil každou neděli večer zpívat mládež.

⁵⁸ (61:10) Velice se budu radovati v Hospodinu, a plésati bude duše má v Bohu mém; nebo mne oblíkl v roucho spasení, a pláštěm spravedlnosti přioděl mne jako ženicha, kterýž se strojí ozdobně, a jako nevěstu okrašľující se ozdobami svými.

⁵⁹ Bulhar Simeon Popov byl od r. 1937 metodistickým kazatelem ve Vojvodovu. Po odchodu Čechů byl komunisty obviněn z proamerické špionáže a uvězněn. Po svém propuštění r. 1954 se nesměl vrátit do Vojvodova, a tak odešel do Šumenu, avšak pastorační činnost mu byla povolena až roku 1960.

- Matouš 7, 21–23⁶⁰ – „*Na Heleně*⁶¹ 16. 8. 87. r. s Kajem“
- Lukáš 24, 29⁶² – „*To bylo nad stolem ve Vojvodě u Karbulů vod. p. Kovala*“.
- Římanům 12, 21⁶³ – „*Pan Popov u nás na obědě 1970 roku. Ten verš mi dal na památku*“.
- I. Korintským 2, 1–5⁶⁴ – „*To bylo napsaný v kostele na zdi ve Vojvodě*“.
- I. Korintským 3⁶⁵ – „*Pavlova promoce 1. 7. 1988*“.
- Epištola Sv. Pavla k Kolossenským 3, 1⁶⁶ – “23. 3. 1980, na výroční konferenci v Mikulově”.

Nalezneme zde i „instrukce“ pro budoucnost spojené s konkrétními verši:

- První Mojžíšova 49, 18⁶⁷ – „*To je můj verš na pohřeb můj*“.
- Kniha Jobova 42, 5⁶⁸ – „*Na parte*“.

Nejčastější jsou ovšem poznámky spojené s korespondencí:

- Žalm 4, 8–9⁶⁹ – „*Vod Rozi z Argentiny 25. III. 98*“.

⁶⁰ (7:21) Ne každý, kdož mi říká: Pane, Pane, vejde do království nebeského, ale ten, kdož činí vůli Otce mého, kterýž v nebesích jest. (7:22) Mnozíť mi dějí v onen den: Pane, Pane, zdaliž jsme ve jménu tvém neprorokovali, a ve jménu tvém ďáblů nevyvítili, a v tvém jménu zdaliž jsme divů mnohých nečinili? (7:23) A tehdyť jim vyznám, že jsem vás nikdy neznal. Odejďte ode mne, činitelé nepravosti.

⁶¹ Svatá Helena – místo narození rodičů B. Čížkové.

⁶² (24:29) Ale oni přinutili ho, říkouce: Zůstaň s námi, nebo se jíž připozdívá, a den se nachýlil. I všel, aby s nimi zůstal.

⁶³ (12:21) Nedej se přemoci zlému, ale přemáhej v dobrém zlé.

⁶⁴ (2:1) I já přišel k vám, bratří, nepřišel jsem s důstojností řeči nebo moudrostí, zvěstuje vám svědectví Boží. (2:2) Nebo tak jsem usoudil nic jiného neuměti mezi vámi, nežli Ježíše Krista, a to ještě toho ukřižovaného. (2:3) A byl jsem já u vás v mdlobě, a v bázni, i v strachu mnohém. (2:4) A řeč má a kázání mé nebylo v slibných lidské moudrosti řečech, ale v dokázání Ducha svatého a moci, (2:5) Aby víra vaše nebyla založena v moudrosti lidské, ale v moci Boží.

⁶⁵ (3:10) Já podle milosti Boží mně dané, jako moudrý stavitel, základ jsem založil, jiný pak na něm staví. Ale jeden každý viz, jak na něm staví.

^(3:11) Nebo základu jiného žádný položit nemůž, mimo ten, kterýž položen jest, jenž jest Ježíš Kristus.

⁶⁶ Protož povstali-li jste s Kristem, vrchních věcí hledejte, kdež Kristus na pravici Boží sedí.

⁶⁷ (49:18) Spasení tvého očekávám, ó Hospodine!

⁶⁸ (42:5) Tolikot jsem slýchal o tobě, nyní pak i oko mé tě vidí.

⁶⁹ (4:8) I způsobíš radost v srdci mém větší, než oni mívají, když obilí a víno jejich se obrodí. (4:9) Ját u pokoji i lehnu i spátí budu; nebo ty, Hospodine, sám způsobíš mi bydlení bezpečné.

- Žalm 30, 6⁷⁰ – „*Mirečka z nemocnice 23. III. 1982*“.

- Žalm 113, 1–9⁷¹ – „*To mi napsala na posledy. Vod Olgi 13. 8. 2003 naposled*“.

- Žalm 34, 9⁷² – „*p. Kovalová 4. VII. 1983*“ (tato prostá forma je nejčastější).

Anebo (výjimečně) i s telefonním hovorem

- Žalm 148, 1–5⁷³ – „*Ety mi ho dala 7. II. 1999 telefonem*“.

Rozsahem největší část poznámek Barbory Čížkové představují relativně rozsáhlejší záznamy týkající se rodinných členů rodin Karbulovy a Čížkovy (tj. rodiny jejího manžela), které se nacházejí na zbytku volných listů na konci Bible. Tyto poznámky jsou rozděleny do následujících oddílů:

- Rodiče Miroslava Čížka [manžel B. Č.]
- Rodiče B. Čížkové rozená Karbulová [na konci těchto dvou sekcí je poznámka „zapsáno v 1980 letech II. 27.“]
- Sourozenci B. Čížkové
- Sourozenci M. Čížka
- † Úmrtí
- Naše krásní vnuci. V příslovi píše koruna starců jsou vnukové!, i pravnucci [pozdější přípisek]

Všechny uvedené sekce obsahují data vázící se k odpovídajícím osobám či událostem, občas s doplňujícím komentářem, jako například:

⁷⁰ (30:6) Nebo na kratičko trvá v hněvě svém, *všecken pak život v dobré líbeznosti své; z večera potrvá pláč, ale z jitra navrátí se prospěvování.*

⁷¹ (113:1) Halelujah. Chvalte služebníci Hospodinovi, chvalte jméno Hospodinovo.

^(113:2) Budiž jméno Hospodinovo požehnáno od tohoto času až na věky. (113:3) Od východu slunce až do západu jeho chváleno buď jméno Hospodinovo. (113:4) Vyvýšenť jest nade všechny národy Hospodin, a nad nebesa sláva jeho. (113:5) Kdo jest rovný Hospodinu Bohu našemu, kterýž vysoko bydlí? (113:6) Kterýž snižuje se, aby všecko spatřoval, což jest na nebi i na zemi. (113:7) Vyzdvihuje z prachu nuzného, a z hnoje vyvyšuje chudého, (113:8) Aby jej posadil s knížaty, s knížaty lidu svého. (113:9) Kterýž vzdělává neplodnou v čed, a matku veselící se z dítek. Halelujah.

⁷² (34:9) Okuste a vizte, jak dobrý jest Hospodin. Blahoslavený člověk, kterýž doufá v něho.

⁷³ (148:1) Halelujah. Chvalte hospodina stvoření nebeská, chvaltež ho na výsostech. (148:2) Chvalte jej všickni andělé jeho, chvalte jej všickni zástupové jeho. (148:3) Chvalte jej slunce i měsíc, chvalte jej všechny jasné hvězdy. (148:4) Chvalte jej nebesa nebes, i vody, kteréž jsou nad nebem tímto. (148:5) Chvalte jméno Hospodinovo všechny věci, kteréž, jakž on řekl, pojednou stvořeny jsou.

„Smutna jest duše má. 17. III. 1987 zemřel můj manžel MIROSLAV ČÍŽEK po dlouhé nemoci rok a čtvrt byl nemocen ale ležel jen 6 neděl přes tu dobu byl dvakrát v nemocnici a špatně mu bylo až týden před smrtí měl rakovinu v kosti. Pohřeb měl moc veliký v sobotu 21. III. 1987 o dvou hodinách odpoledne. Žili jsme spolu 47 let. Měl 70 let a šest neděl. POKOJ PRACHU JEHO. B. Čížková“

nebo:

„Dne 11. I. 2000 zemřel můj bratr František Karbula 75 let. Po krátké nemoci 10 dnu zemřel. Velice sem zarmoucená. Byl milosrdný obětavi a těšil se každé maličkosti. Byl oporou svého domu. Pokoj prachu jeho. B. Čížková“.

Závěry

Viděli jsme, že pro Barboru Čížkovou není Bible „mrtvou literou“, ale živým textem. A to živým na dvou rovinách – jednak v tom smyslu, že život B. Čížkové je Biblií veden a determinován, a to do té míry, že je možno říci, že B. Čížková Biblií resp. její poselství žije, a jednak v tom smyslu, že B. Čížková text Bible nechápe jako definitivní a uzavřený, ale neustále jej komentuje, připisuje k němu rozmanité poznámky a slouží jí jako podklad k celé řadě zápisů, které se stávají součástí „její“ Bible. Smyslem této „nadstavby“ nad samotný biblický text je ovšem zejména jeho zpětné potvrzení („je to pravda“), a to právě příkladem samotného života autorky odpovídajících zápisů. V tomto smyslu mají tedy zápisy především dokladovat pravdivost biblického poselství, stvrdit příkladem vlastního života jí zvěstovanou pravdu. Lze se přitom domnívat, že celé uvedené schéma biblického textu *společně* s příslušnými zápisy má ukázat, resp. doložit,⁷⁴ že i *hic et nunc* lze žít podle Bible, že Bible ani dnes neztratila nic ze své aktuálnosti a nadále představuje nosný a stále platný návod pro vedení života a že takto vedený život, takříkajíc (v ateistické dikci řečeno), stojí za to, resp. *jako jediný* stojí za to. V uvedeném ohledu je přitom Barbora Čížková modelovým reprezentantem vojvodovské tradice, v níž byla vychována, jež takto tvořila předlohu jejího života a jejímž naplněním se její

⁷⁴ Zda B. Čížková při vyhotovování vpisků předpokládala jejich budoucí čtenáře, je (nejen) z hermeneutického hlediska otázka značně podnětná a zajímavá, tematizace dané problematiky by ovšem přesáhla záměr této studie.

život ve svém průběhu také stal.⁷⁵ Jinak řečeno, jak ve vztahu k obecné *historii* vojvodovského společenství na straně jedné, tak v konkrétním *životaběhu* jeho příslušnice Barbory Čížkové na straně druhé, zaujímá Bible, její text a poselství pozici klíčového formativního faktoru, dávajícího oběma uvedeným strukturám⁷⁶ jejich specifický charakter. Rovina *osobní* (životaběh B. Čížkové) a *kolektivní* (historie vojvodovské komunity) tedy v daném případě vzájemně korespondují a s ohledem na uvedený klíčový faktor jsou v odpovídajících polohách navzájem svými obdobami.

Výše uvedená prezentace Bible Barbory Čížkové ovšem představuje pouze první krok ve zpracovávání tohoto pozoruhodného dokumentu. V přítomném textu jsme se zaměřili především na jeho vnější stránku – na utřídění a klasifikaci poznámek, záznamů a dalších vpisků. Existuje ovšem ještě celá řada způsobů, jakými může být tento dokument dále zpracováván: jednotlivé verše užívané (ex)Vojvodovany v rozličných situacích mohou být katalogizovány, lze též určit frekvenci užití konkrétních veršů při konkrétních situacích a vyhotovit tak jakýsi „žebříček popularity“ jednotlivých veršů či biblických knih. Nakonec bychom pak analýzou těchto (a mnoha dalších⁷⁷) dat mohli dospět i k doposud možná neznámým složkám eminentně religiozního, úžeji pak biblického světónázoru (ex)Vojvodovanů. Tyto kroky by však musely být součástí jiné a na danou problematiku zaměřené zvláštní studie.

⁷⁵ Uvedená tradice měla samozřejmě do značné míry pluralitní charakter v tom smyslu, že existovala řada způsobů, jak ji naplnit; jinak řečeno – způsob naplnění dané tradice reprezentovaný B. Čížkovou je pouze jedním z mnoha možných. Všechny příslušné způsoby jejího naplnění ovšem představují takřikajíc variaci na shodné téma, tj. – představují sice rozmanité varianty, ale přece jen té samé tradice. Daná tematika by si bezesporu zasloužovala širší rozbor, k jeho vypracování by byl ovšem potřeba ucelenější soubor dat, než jakým aktuálně disponujeme; o platnosti uvedené obecné teze jsme ovšem na základě dostupných informací plně přesvědčeni.

⁷⁶ V jistém smyslu by, pravda, bylo přiměřenější hovořit o *narrativu* o uvedených strukturách, nikoli o těchto strukturách samotných.

⁷⁷ Výjimečně zajímavé jsou v tomto ohledu například nápisy na hrobech, jak v samotném Vojvodovu (k dané tematice viz JAKOUBEK, M. *Vojvodovo – etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno 2012, s. 177–211, kap. „Vojvodovské náhrobní kameny /jako pramen/“), tak i v přesídleneckých obcích v České republice, výzdoba domů a bytů bývalých obyvatel Vojvodova (jejichž významnou část tvoří biblické citáty v nejrůznějším provedení), motta užívaná při korespondenci, vpisky v nejrůznějších zpěvnicích a řada dalších.

* * *

APENDIX

Ediční poznámka

Níže prezentovaný text byl sepsán tehdy devadesátiletou B. Čížkovou v Mikulově 20. 2. 2011 v reakci na volně formulovanou žádost autora po jedné z návštěv, během níž byly diskutovány otázky týkající se v širokém záběru vztahu B. Čížkové k Písmu. Obsah, rozsah, členění i veškeré další specifikace textu jsou plně dílem autorky. Text byl pouze v souladu s autorčinou žádostí upraven do spisové formy. Dlužno doplnit, že se nejedná o nijak osamocený text z pera B. Čížkové; k dispozici jsou již edice tří jiných jejích textů⁷⁸ (Čížková 2010, 2011, 2014), přičemž další na zveřejnění tiskem čekají. Opominout pak nelze ani (doposud ovšem nepublikovaný) překlad textu Božidara Popova, syna výše zmiňovaného bývalého vojvodovského pastora Simeona Popova⁷⁹.

Co pro mě znamená Bible

Barbora Čížková

Bible pro mě znamená svaté slovo Boží, které ke mně osobně promlouvá každý den, svou pravou cestou, svou pravdou i životem. Jako je důležitý pokrm pro mé tělo, tak je pro mě důležité svaté slovo Boží, pro mou duši, můj duchovní život. Je to cesta, kterou kráčím k našemu pánu. Je to radost, kterou mě těší svým zaslíbením. Já s vámi jsem po všechny dny vašeho života. Můj jsi ty a žádný vás nevytrhne z ruky mé (Izajáš). Je mou nadějí, je můj Spasitel, za mě trpěl na kříži Golgaty. Zemřel, abych já život věčný měla. Já mu za ten dar nezasloužený vzdávám, a vždycky budu vzdávat, chválu a čest, dokud žít budu. U něj mám jistotu, že mě nikdy nezklame. (Já jsem tvá cesta, pravda i život). To jsou jeho slova a jemu věřím. To

⁷⁸ ČÍŽKOVÁ, B. Historie rodu Čížkových a Karbulových. In: JAKOUBEK, M. *Vojvodovo – etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno 2010, s. 282–299; ČÍŽKOVÁ, B. *Vojvodovo*. In: JAKOUBEK, M. *Vojvodovo: kus česko-bulharské historie. Tentokrát převážně očima jeho obyvatel*. Brno 2011, s. 23–34; ČÍŽKOVÁ, B. *Psáno mým dětem*. In: JAKOUBEK, Marek. *Vojvodovo: Identity, tradice a výzkum*. Brno 2014, s. 168–173.

⁷⁹ Překlad uvedeného textu pořízený (bez znalosti existence převodu B. Čížkové) autorem tohoto pojednání je dostupný jako POPOV, B. *Vzpomínky na život Čechů, kteří žili ve vsi Vojvodovo, Vračansko, Bulharsko*. In: JAKOUBEK, M. *Vojvodovo – etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno 2012, s. 254–270.

čtu dennodenně a po celý můj život a neomrzela mě. Je to tak stará kniha, která přetrvává tisíciletí. A stále je aktuální, vždy v ní nalézám novou a novou moc a naději a nekonečnou lásku k člověku.

Nedávno jsem četla, že je přeložená do 1300 jazyků a nářečí. Kolik významných knih bylo a je napsáno a i mnoho z nich už zaniklo a jsou zapomenuté. Slovo Boží bylo nejvíce pronásledováno a stále žije. Tady se dokazuje jeho pravda. U Matouše, 5. k. 18. v. se praví (Dokud nepomine nebe a země, nepomine jediné písmenko ani jediná čárka ze zákona, dokud se všechno nestane.). A to je ta pravda. Jak jí nemáme věřit? Vždyť je to Boží řeč. (Otec Bůh poslal syna, aby byl spasitelem světa. I. Jana 14. 4. v.).

Nebo tak miloval Bůh svět, že syna svého jednorozeného poslal, aby kdož v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný. A tak v mých už devadesáti letech den ode dne se těším a pookřívám Bohem Spasitelem, který mě posiluje na těle i na duši. Vždyť nás oslovuje. (Vy jste rod vyvolený, královské kněžstvo, národ svatý, lid náležící Bohu. I. Pet. 2. k. 9. v.)

Samozřejmě jsme si toho vědomi, že od nás si přeje poslušnost, pevnou víru, lásku, oddanost. (Buďte tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec. Mat. 5. k. 48. v.). Snažíme se s Boží pomocí být mu podobní. Je mnoho našich slabostí, ale on je věrný se svou pomocí. Kristova krev očišťuje nás od všeho zlého. A proto Boží slovo je můj kompas života. Ukazuje mě, v čem jsem slabá a nedokonalá v Jeho přáních a příkazech. Na svých modlitbách a v rozhovoru s ním si vždy prosím odpuštění a bdělost. Bible mě učí, potěšuje, napomíná. (Ke všem lidem mějte úctu, bratrstvo milujte, Boha se bojte, vrchnost ctěte. I. Pet. 2. k. 17. v.). V Bibli není nic nemravného, nic pochybného, nic zlého a žel Bohu, že dnešní svět se od ní straní. Jak by vypadal svět krásně, kdyby se lidé chovali podle slova Božího. Nekradli by, nelhali by, nevražili by, nerozváděli by se, nezavíděli si a měli se rádi, to by byl život blažený a překrásný. To je má modlitba a přání.

Literatura

- AUERHAN, J.** Československá vesnice v Bulharsku. In: AUERHAN, J. *Čechoslováci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*. Praha 1921, s. 92–96.
- Bible. Písmo Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad*. Brno 1979.
- BUDILOVÁ, L. J.** Pro víru nebo za půdou? Několik poznámek k migračním motivacím bulharských Čechů. In: BUDILOVÁ, L. – FATKOVÁ, G. – HANUS, L. – JAKOUBEK, M. – PAVLÁSEK, M. *Balkán a migrace. Na křižovatce antropologických perspektiv*. Plzeň 2011, s. 17–35.
- BUDILOVÁ, L. J.** Dědické strategie a předávání gruntu ve vztahu k příbuzenství a genderu. Případ bulharských Čechů, 1900–1950. *Historická demografie*, 2011, roč. 35, s. 187–218.
- BUDILOVÁ, L. J.** *Dědická praxe, sňatkové strategie a pojmenovávání u bulharských Čechů v letech 1900–1950*. Brno 2011.
- ČÍŽKOVÁ, B.** Historie rodu Čížkových a Karbulových. In: JAKOUBEK, M. *Vojvodovo – etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno 2010, s. 282–299.
- ČÍŽKOVÁ, B.** Vojvodovo. In: JAKOUBEK, M. *Vojvodovo: kus česko-bulharské historie. Tentokrát převážně očima jeho obyvatel*. Brno 2011, s. 23–34.
- ČÍŽKOVÁ, B.** Psáno mým dětem. In: JAKOUBEK, M. *Vojvodovo – identity, tradice a výzkum*. Brno 2014, s. 168–173.
- FINDEIS, J.** Vojvodovo. Část druhá. *Věstník Komenský*, č. 1, (15. 9. 1930), s. 1–3.
- FOLPRECHT, J.** *Československé školské obce v evropském zahraničí*. Praha 1937.
- JAKOUBEK, M. – BUDILOVÁ, L. – SVOBODA, M.** The history written by the Bible. B. Čížková and the case of Vojvodovo. *Балканистичен Форум / Balkanistic Forum*, 2008, 1–2, s. 213–223.
- JAKOUBEK, M.** Dějiny Vojvodova očima jeho obyvatele. Edice „Historyje rodu Čížkových a Karbulových Barbory Čížkové“. *Český lid*, 2008, č. 4, s. 383–399.
- JAKOUBEK, M.** Druhá půlka Pravdy: Opominutá dimenze víry vojvodovských Čechů. *Lidé města*, 2010, č. 4, s. 527–567.
- JAKOUBEK, M.** „Cesta do Prahi“ vojvodovského Čecha Petra Dobiáše (Příspěvek ke studiu přesídlení vojvodovských Čechů z Bulharska do Československa v letech 1949–1950) In: BUDILOVÁ, L. – FATKOVÁ, G. – HANUS, L. – JAKOUBEK, M. – PAVLÁSEK, M. *Balkán a migrace. Na křižovatce antropologických perspektiv*. Plzeň 2011, s. 91–109.
- JAKOUBEK, M.** *Vojvodovo – etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno 2012.
- JAKOUBEK, M.** Sesek – zapomenutá česká obec v Bulharsku. *Český lid*, 2010, č. 2, s. 35–50.
- JAKOUBEK, M.** From believers to compatriots. The case of Vojvodovo – ‘Czech’ village in Bulgaria. *Nations and Nationalism*, 2010, 4, s. 675–695.
- JAKOUBEK, M.** Antropologie mezi pozitivizmem a konstruktivismem aneb Krátký diskurz na téma jedné věty Ivy Heroldové. *Dějiny – teorie – kritika*, 2012, č. 1, s. 69–100.
- JAKOUBEK, M.** Archivní materiály s vojvodovskou tematikou z výzkumu Ivy Heroldové na jižní Moravě v r. 1973 a jejich dopad na vojvodovský výzkum. *Lidé města*, 2012, č. 3, s. 487–504.
- JAKOUBEK, M.** *Vojvodovo: Historie, obyvatelstvo, migrace*. Brno 2012.
- JAKOUBEK, M.** *Vojvodovo – identity, tradice a výzkum*. Brno 2013.
- KUBKA, F.** *Bulharský deník. Zápisky spisovatele a diplomata*. Praha 1949.
- MÍČAN, V.** *Nevratem v nový svět. O československých osadnících, jejich náboženských, školských, osvětových, hospodářských aj. poměrech v Bulharsku*. Brno 1934.
- MICHALKO, J.** *Naši v Bulharsku. Pädesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov*. Myjava 1936.
- NEŠPOR, Z.** Banátští Češi jako potomci tolerančních sektářů. *Religio. Revue pro religionistiku*, 1999, č. 2, s. 130–143.
- PAVLÁSEK, M.** Případ Svatá Helena. (Re) interpretace náboženských dějin české obce v Rumunsku. *Český lid*, 2010 č. 4, s. 363–382.
- PAVLÁSEK, M.** Hledání vojvodovské Pravdy ve světle probuzeneckých hnutí. *Lidé města*, 2011, č. 1, str. 27–49.
- PAVLÁSEK, M.** Minulost svatohelenských nekatolíků v zasetí výkladových schémat a porozumění. *Český lid*, 2011, č. 1, s. 81–87.
- PAVLÁSEK, M.** Obec Svatá Helena jako vinice Boží misími oplocená. Krůčky k přehodnocení chápání české (e)migrace na Balkáně. In: BUDILOVÁ, L. – FATKOVÁ, G. –

- HANUS, L. – JAKOUBEK, M. – PAVLÁSEK, M. *Balkán a migrace. Na křižovatce antropologických perspektiv*. Plzeň 2011, s. 111–145.
- PENČEV, V. *Njakoi problemi na adaptacijata na češkite zaseleni v Severozapadna Bălgarija*. In: *Vtori meždunaroden kongres po bălgaristika. Dokladi*. Sofija 1988, tom 15, s. 480–492.
- PENČEV, V. *Tempus edax rerum, ili za minaloto i nastojašteto na vojvodovskite čechi*. In: *Čechi v Bălgarija – Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja*. Sofia 1996, tom 2, s. 53–76.
- PENČEV, V. *Tempus edax rerum aneb O minulosti a současnosti vojvodovských Čechů*. In: JAKOUBEK, M. – NEŠPOR, Z. R. – HIRT, T. (eds.): *Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku*. Plzeň 2006, s. 90–105.
- PENČEV, V. *Po serpentínách sebepoznání a poznání toho druhého (Češi a Slováci v Bulharsku, Bulhaři v České republice)*. Uspořádal a z bulharštiny přeložil Marek Jakoubek. Praha 2012.
- POPOV, B. *Vzpomínky na život Čechů, kteří žili ve vsi Vojvodovo, Vračansko, Bulharsko*. In: JAKOUBEK, M. *Vojvodovo – etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno 2012, s. 254–270.
- ŠÍMA, P. *Uzavřená církev*. *Dingir*, 2002, č. 1, s. 6–8; dostupné též z: <<http://www.dingir.cz/archiv/Dingir102.pdf>> [navštíveno 27. 7. 2014].
- ŠRÁMKOVÁ, M. *Adaptace Čechů z Bulharska v jihomoravském pohraničí*. In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca III*. Brno 1987, s. 295–300.
- Internetové zdroje**
Bible kralická podle původního vydání kralického z roku 1579–1593. Dostupné z: <<http://www.fit.vutbr.cz/~michal/kr>>._

SUMMARY & KEYWORDS

The Bible in Life and Life in the Bible As Seen Through the Life of Barbora Čížková from Vojvodovo

In this article, one tradition and one document, or more precisely, one tradition incarnated in one document is presented. This document is one particular copy of the Bible belonging to Barbora Čížková, who was born in Vojvodovo, a Czech village in north-western Bulgaria. Barbora Čížková's Bible may serve as a key to understanding her personal life, which was – thanks to her strong attachment to the Bible and its crucial position in her life – fully emblematic and typical for the whole particular tradition, which witnessed its heyday and most pronounced expression in Vojvodovo. Barbora Čížková used her Bible to keep records and take notes reflecting on events in her life (which was however integrally connected with the life of the whole Vojvodovo community). Thus, this copy of the Bible is an important and valuable document on several levels for analyzing Vojvodovo's religious tradition.

► Vojvodovo, Bulgaria, compatriot communities, religiosity, Bible

Text se zabývá pozicí a významem Bible v rámci (zdaleka nejen) náboženské tradice obyvatel jediné české vesnice v Bulharsku – Vojvodova, a to ve dvou hlavních polohách. Nejprve je popsána pozice Bible v uvedené tradici na úrovni celého příslušného společenství (s exkurzem do pre-vojvodovských dějin), následně je pak analyzována role, jakou Písmo hraje v konkrétním životě jedné z příslušnic dané komunity. Jako pramen příslušného rozboru přitom v daném případě slouží konkrétní výtisk Bible dotýčného vojvodovské rodačky, resp. její vpisky, zaznamenávané do jejího výtisku Písma již po několik desítek let. Jak ve vztahu ke kolektivním aspiracím, jakož i praxi vojvodovského společenství, tak i v kontextu konkrétního životaběhu jeho jedné členky přitom dospíváme ke strukturálně identickým závěrům, tedy ke zjištění, že na obou uvedených rovinách, tj. na rovině kolektivní, jakož i osobní, Bible představovala explicitní svorník a pilíř, tedy že pozice Písma byla v obou případech zcela klíčová. Studie je doplněna o krátký appendix na dané téma z pera uvedené vojvodovské pamětnice.

► Vojvodovo, Bulharsko, krajanské komunity, religiozita, Bible